

УДК 340.11:316.422(477:061.1ЄС)

Олександр Войтанович,

аспірант Запорізького національного університету

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Досліджується трансформація правової ідеології в Україні в контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. На основі аналізу тексту самої Угоди, національного законодавства та наукових поглядів на місце та роль України у Європейському Співтоваристві формулюється висновок про остаточний геополітичний вибір України і утвердження її як європейської, соціальної та правової держави з ринковою економікою. Аналізується сучасний стан правової ідеології України та напрямки її трансформації з метою гармонізації з правовими ідеологіями країн—членів ЄС, а також імплементації елементів європейської правової культури у національний правовий простір. Акцентується увага на необхідності трансформації національної правової психології під впливом західноєвропейської правової ідеології, зокрема через сприйняття, позитивну оцінку та перейняття правових цінностей, ідей та ідеалів, впровадження їх в національну юридичну практику.

Ключові слова: права ідеологія, права культура, трансформація, гармонізація, адаптація, угода, асоціація, імплементація, європейські цінності.

Понад двадцять років відбувається становлення України як незалежної, суверенної, соціальної та правової держави, проте лише нещодавно вона зробила свій остаточний геополітичний вибір на користь всебічної інтеграції у Європейське Співтовариство. Одним із найважливіших напрямів євроінтеграції є підвищення рівня правосвідомості та правової культури громадян України, що вимагає трансформації національної правової ідеології, її гармонізації із правовими ідеологіями країн Європейського Союзу, в яких центральне місце посідають основні права і свободи людини, належний рівень їх реалізації та захисту. Все це обумовлює актуальність дослідження трансформації національної правової ідеології в контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Різні аспекти формування та розвитку правової ідеології досліджували у своїх працях українські вчені: В. Бабкін, О. Ганзенко, І. Голосніченко, О. Менюк, М. Недюха, П. Рабінович, О. Скакун, О. Скрипнюк, В. Селіванов, О. Ситник, Ю. Тодика, В. Толстенко, Л. Удовика та інші відомі науковці. Проте питання трансформації національної правової ідеології в контексті євроінтеграційних процесів досліджені більшою мірою фраг-

ментарно, в рамках більш загальних тем. Серед останніх досліджень варто виділити наукові праці В. Толстенко «Правова ідеологія в процесі формування правової культури: проблеми теорії і практики» [1], Р. Калюжного «Правова ідеологія як фундаментальний чинник становлення в Україні правової держави та громадянського суспільства» [2], М. Недюхи «Правова ідеологія: основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття» [3] та «Світоглядно-теоретичні засади правової ідеології» [4], О. Ситника «Правова ідеологія як складник механізму державно-правового регулювання» [5]. Вказані праці є теоретичною основою для дослідження окреслених у науковій публікації питань. А предметом дослідження є процес трансформації національної правової ідеології в контексті євроінтеграції.

Метою написання наукової статті є аналіз сучасного стану і проблем формування національної правової ідеології, а також визначення пріоритетних напрямків її трансформації в контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

На сучасний стан правової ідеології України впливає конституційна заборона на затвердження єдиної державної

ідеології і, як наслідок, плюралізм різних ідеологій, які часто конфліктують між собою. Формування національної правової ідеології відбувається в умовах інформатизації українського суспільства, перенасиченості інформаційного поля та стійкого правового нігілізму, який сформований в процесі становлення української державності зі всіма недоліками перехідного періоду: корупцією, фіктивною приватизацією, порушенням основних прав і свобод людини, тіньовою економікою, несправедливим розподілом загальнонаціональних благ тощо.

Основною метою трансформації національної правової ідеології є гармонізація з правовими ідеологіями країн—членів Європейського Союзу, а також імплементація елементів європейської правової культури у національне законодавство. Необхідно зазначити, що адаптація національного законодавства до права ЄС є лише першим кроком на шляху до повної інтеграції України в правову систему Європейського Співтовариства. Існує реальна необхідність у трансформації національної правової психології під впливом західноєвропейської правової ідеології, зокрема через сприйняття, позитивну оцінку та наслідування правових цінностей, ідей та ідеалів, впровадження їх у національну юридичну практику. Центральним елементом загальноєвропейської правової ідеології є ідея недоторканності, непорушення, верховенства основних прав і свобод людини, які закріплені в європейській Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також відображені у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини. Фундаментальними ідеями (сутністю) Європейського Союзу також є чотири свободи — свобода переміщення осіб, товарів, послуг та капіталів. Таким чином, підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є важливою подією на шляху до повної інтеграції України в ЄС, адже центральним елементом вказаної Угоди є договір про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, що передбачає реалізацію такої фундаментальної ідеї ЄС як свобода переміщення товарів.

Як справедливо зазначає А. Кудряченко, відтак в Україні відбуваються значні трансформаційні зміни, метою яких є формування правової держави.

Для її утвердження слід також провести інвентаризацію всього масиву законодавства та скасувати закони, що суперечать потребам правової держави й відповідного суспільного життя. Також необхідно адаптувати вітчизняне законодавство до законодавства ЄС, що передбачено курсом України на інтеграцію в єдину Європу тощо. Результатом усіх цих заходів має стати забезпечення верховенства права, правового характеру чинного законодавства, істотне обмеження відомчої нормотворчості, оскільки підзаконні нормативно-правові акти (різні інструкції, розпорядження тощо) нерідко приймаються всупереч закону й паралізують його дію. Досить важливим для формування правової держави в Україні є підвищення рівня правової культури та правосвідомості громадян, посадових осіб і суспільства загалом. Адже високий рівень правової культури та правової свідомості необхідний для утвердження в суспільстві законності та встановлення такої атмосфери, в якій людині комфортно жити й розвиватися [6].

Також варто погодитись із думкою А. Кудряченко, який вважає, що в Україні досі не держава існує для громадянина, а громадянин для держави. Ментальність, правосвідомість наших людей, як і в інших пострадянських державах, обтяжена величезним спадком минулого. А це і жорстоке ставлення влади до своїх громадян, і соціальна пам'ять про лихоліття Голодомору, репресії тощо. Прикладів жорстокості в країнах Заходу також чимало. Однак головною відмінністю нашого ставлення до пережитих трагедій є те, що Захід однозначно засудив злочини, що були в минулому, а в Україні є доволі багато тих, хто їх виправдовує під різними приводами. Навіть не беручи до уваги матеріальні відмінності, ціна людського життя у нас значно нижча, ніж на Заході. І справа тут не в рівні медичного та соціального обслуговування. Відрізняє нас від Заходу й розуміння взаємовідносин громадянина та держави. Західний мешканець серйозно і без жодної глузливої конотації вважає чиновника «слугою народу» й відповідно вимагає від нього належного ставлення до себе. Чиновник, у свою чергу, розуміє власну залежність і прагне не втратити свого місця. Ситуація на Заході не ідеальна, але керована, а тенденції

позитивні. Наші ж стосунки з «держателями печаток» добре відомі... Вітчизняна державна машина непрозора на всіх рівнях. Колишня радянська республіка Естонія, запровадивши прозорість будь-яких державних і господарських рішень, змогла потрапити до числа найменш корумпованих держав у світі. А Україна зберігає за собою аж ніяк не почесне місце в цьому переліку. В той самий час, європейські прагнення України імперативно вимагають проведення відповідної політики й імплементації та розвитку на національному ґрунті демократичних норм і цінностей, притаманних державам Європейського Союзу [7].

У цілому варто погодитись із А. Кудряченко, який формулює висновок про те, що стратегічний вибір України на користь євроінтеграційного, євроатлантичного курсу є обґрунтованим і цивілізаційно законним. Україна історично є складовою християнської макроцивілізації (українці складають 3% християн світу); тут поєднуються в національній ментальності східно- та західнохристиянські цінності: колективна й індивідуальна свобода, раціоналізм і прагматизм. Українцям притаманна європейська толерантність щодо інших політичних, ідеологічних і релігійних систем тощо [8].

Таким чином, національна правова ідеологія близька до загальноєвропейської, проте потребує значних змін, які полягають у юридичному закріпленні основних європейських ідеалів та цінностей в національному законодавстві та подальшій їх реалізації у повсякденній юридичній практиці. Тому надзвичайно важливим є підписання базових міждержавних угод з метою поглиблення співробітництва між Україною та ЄС, гармонізації законодавства та юридичної практики.

Переговори щодо нового базового договору між Україною та ЄС на заміну Угоди про партнерство та співробітництво були започатковані у березні 2007 р. (у 2008 р. сторони узгодили назву майбутньої угоди — Угода про асоціацію). 11.11.2011 р. у Брюсселі відбувся завершальний двадцять перший раунд переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію, у ході якого були узгоджені всі положення тексту Угоди.

Під час П'ятнадцятого Саміту України — ЄС (19.12.2011 р., м. Київ) лідери

України та ЄС офіційно заявили про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію. 30.03.2012 р. у Брюсселі глави переговорних делегацій парафували Угоду.

Угода про асоціацію України з Європейським Союзом, зміст якої розроблено конкретно для України, має замінити Угоду про партнерство та співробітництво. Угода про асоціацію між Україною та ЄС дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

Підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною планувалося 28.11.2013 р., але не відбулося. Натомість на 3-му саміті ЄС «Східне партнерство» у Вільнюсі 28.11.2013 р. ЄС парафував подібні угоди з Молдовою та Грузією.

Політичну частину Угоди було підписано 21.03.2014 р., а економічну частину угоди 27.06.2014 р.

Угода про асоціацію покликана забезпечити якісно новий, поглиблений формат відносин між Україною та ЄС. Вона є унікальним двостороннім документом, який виходить далеко за рамки подібних угод, укладених ЄС свого часу з країнами Центральної та Східної Європи. Угода не лише закладає якісно нову правову основу для подальших взаємин між Україною та ЄС, а й слугує стратегічним орієнтиром для проведення системних соціально-економічних реформ в Україні, широкомасштабної адаптації законодавства України до норм і правил ЄС.

З укладенням Угоди відносини між Україною та ЄС переводяться на новий рівень — від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Важливим елементом Угоди є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Україна розглядає Угоду про асоціацію як важливий крок на шляху наближення в перспективі до наступного етапу — підготовки до вступу в ЄС.

Угода про асоціацію налічує понад тисячу сторінок, а за своєю структурою складається з преамбули, семи частин, 43 додатків та 3 протоколів.

У частині «Преамбула, загальні цілі та принципи» окреслюється підґрунтя, яке існує сьогодні для укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зо-

крема визнання з боку ЄС європейського вибору та європейських устремлінь України як європейської країни, що поділяє з ЄС спільну історію і спільні цінності, а також визначені цілі Угоди, серед яких — створення асоціації, поступове зближення між Україною та ЄС на основі спільних цінностей, поглиблення економічних та торговельних відносин, зокрема шляхом створення ЗВТ, посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи і безпеки. Закріплюються основні принципи, які лежатимуть в основі асоціації, передусім забезпечення прав людини та основоположних свобод, повага до принципу верховенства права, дотримання принципів суверенітету і територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності. Підкреслюється, що подальші відносини між Україною та ЄС базуватимуться також на принципах вільної ринкової економіки, верховенства права, ефективному урядуванні тощо [9].

Таким чином, у частині «Преамбула, загальні цілі та принципи» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС закріплені фактично всі елементи загальної правової ідеології ЄС (принципи, цінності, ідеї) та мета трансформації національної правової ідеології, що полягає у поступовому зближенні між Україною та ЄС на основі спільних цінностей. Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що основним напрямом трансформації національної правової ідеології в контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є впровадження європейських правових принципів (ідеалів, цінностей) у національну правову систему, тобто внесення змін не тільки у чинне законодавство, а й в реальну юридичну практику. Наприклад, від лозунгів про боротьбу із корупцією необхідно перейти до конкретних справ — суттєво посилити відповідальність за корупційні правопорушення і продемонструвати всьому світу реальну статистику значного збільшення обвинувальних вироків у справах про хабарництво.

Наступні частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС фактично розкривають основні форми та напрями поглибленого співробітництва між державами та інтеграції України у ЄС, що також є юридичним фундаментом для

трансформації національної правової ідеології відповідно до намічених цілей.

Частина «Політичний діалог і реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері закордонних справ та політики безпеки» містить положення, реалізація яких має сприяти розвитку і зміцненню політичного діалогу у різних сферах, у т. ч. поступовій конвергенції позицій України з ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики.

У розділі визначені цілі політичного діалогу, ключовою з яких є запровадження політичної асоціації між Україною та ЄС. Серед інших цілей — поширення міжнародної стабільності та безпеки, зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного урядування, прав людини та фундаментальних свобод, поширення принципів незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів, співробітництво у сфері безпеки і оборони.

У цій частині визначені рівні та форми політичного діалогу, зокрема передбачено проведення самітів, зустрічей на міністерському та інших рівнях. Все це буде сприяти наближенню національної правової ідеології до загальної правової ідеології ЄС.

Серед ключових напрямів взаємодії — співробітництво з метою поширення регіональної стабільності; зміцнення миру та міжнародного правосуддя, зокрема шляхом імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду; забезпечення поступової конвергенції у сфері зовнішньої і безпекової політики, включаючи Спільну політику безпеки та оборони, попередження конфліктів, нерозповсюдження, роззброєння та контроль за озброєнням, боротьбу з тероризмом тощо [10].

У частині Угоди «Юстиція, свобода і безпека» визначені напрями взаємодії у відповідних сферах. Важливою метою співробітництва є утвердження верховенства права та зміцнення відповідних інституцій, зокрема у сфері правоохоронної діяльності та встановлення правосуддя, насамперед зміцнення судової системи, покращення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості.

Одним з елементів співпраці є забез-

печення належного рівня захисту персональних даних відповідно до кращих європейських та міжнародних стандартів.

З метою управління міграційними потоками Угодою передбачається запровадження всеохоплюючого діалогу щодо ключових питань у сфері міграції, включаючи нелегальну міграцію, протидію торгівлі людьми тощо.

Окремі статті присвячені створенню належних умов для працівників, які на законних підставах працюють за кордоном.

Важлива увага приділяється забезпеченню мобільності громадян і поглибленню візового діалогу, зокрема шляхом запровадження безвізового режиму після виконання відповідних критеріїв, передбачених у Плані дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України.

Положеннями розділу передбачається поглиблення співпраці з метою боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, незаконним обігом наркотиків, організованою злочинністю, тероризмом, а також розвиток співробітництва у сфері надання правової допомоги у цивільних та кримінальних справах.

Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі Україна — ЄС (ЗВТ) є невід'ємною складовою Угоди про асоціацію і передбачає лібералізацію торгівлі як товарами, так і послугами, лібералізацію руху капіталів та до певної міри — руху робочої сили. Відмінною рисою ЗВТ Україна — ЄС є комплексна програма адаптації регуляторних норм у сферах, пов'язаних з торгівлею, до відповідних стандартів ЄС. Це дозволить значною мірою усунути нетарифні (технічні) бар'єри у торгівлі між Україною та ЄС та забезпечити розширений доступ до внутрішнього ринку ЄС для українських експортерів і навпаки — європейських експортерів до українського ринку. Таким чином, поглиблена та всеохоплююча ЗВТ має забезпечити поступову інтеграцію економіки України до внутрішнього ринку ЄС.

Частина Угоди, яка стосується створення ЗВТ, охоплює такі основні сфери: торгівля товарами, в т. ч. технічні бар'єри в торгівлі; інструменти торговельного захисту; санітарні та фітосанітарні заходи; сприяння торгівлі та співробітництво в митній сфері; адміні-

стративне співробітництво в митній сфері; правила походження товарів; торговельні відносини в енергетичній сфері; послуги, заснування компаній та інвестиції; визнання кваліфікації; рух капіталів та платежів; конкурентна політика (антимонопольні заходи та державна допомога); права інтелектуальної власності, в т. ч. географічні зазначення; державні закупівлі; торгівля та сталий розвиток; транспарентність; врегулювання суперечок [11].

Частина Угоди «Економічне та секторальне співробітництво» містить положення про умови, модальності та часові рамки гармонізації законодавства України та законодавства ЄС, зобов'язання України щодо реформування інституційної спроможності відповідних установ та принципи співробітництва між Україною, ЄС та його державами-членами у низці секторів економіки України та напрямів реалізації державної галузевої політики. 28 глав цього розділу Угоди передбачають відповідні заходи у таких секторах як енергетика, у т. ч. ядерна, транспорт, захист навколишнього середовища, промислова політика та підприємництво, сільське господарство, оподаткування, статистика, надання фінансових послуг, туризм, аудіовізуальна політика, космічні дослідження, охорона здоров'я, науково-технічна співпраця, культура, освіта тощо.

Імплементация цього розділу Угоди дасть змогу, по-перше, забезпечити більш поглиблене виконання положень Угоди щодо зони вільної торгівлі, оскільки сприятиме наближенню законодавства та регуляторного середовища України та ЄС, а відтак усуненню нетарифних торговельних бар'єрів, а по-друге, сприятиме інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС та єдиного нормативного простору в переважній більшості секторів економіки та суспільного життя України.

Частина «Фінансове співробітництво» окреслює механізм і шляхи отримання Україною фінансової допомоги з боку ЄС, у т. ч. з метою сприяння реалізації Угоди про асоціацію, пріоритетні сфери її надання, порядок моніторингу та оцінки ефективності її використання. Крім цього, положення цієї частини передбачають поглиблення співпраці України та ЄС з метою попередження та боротьби з

шахрайством, корупцією та незаконною діяльністю, зокрема шляхом поступової гармонізації українського законодавства у цій сфері із законодавством ЄС, обміну відповідною інформацією тощо.

Відповідно до «Інституційних, загальних та прикінцевих положень» передбачається запровадження нових форматів та рівнів співробітництва між Україною та ЄС після набуття чинності Угодою про асоціацію, зокрема створення Ради та Комітету з питань асоціації, Парламентського комітету з питань асоціації. З метою залучення до реалізації Угоди громадянського суспільства буде створена Платформа громадянського суспільства [12].

Таким чином, проаналізована Угода про асоціацію між Україною та ЄС дає підстави зробити **висновок**, що в ній закладені основні напрями трансформації національної правової ідеології з метою поступової інтеграції у Європейське Співтовариство. Тому надзвичайно важливою є ратифікація зазначеної Угоди та її реальне виконання. Враховуючи

можливі проблеми, які будуть виникати в процесі реального виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, перед українською юридичною наукою стоїть важливе завдання — забезпечити формування проєвропейської національної правової ідеології, ядром якої є беззаперечна повага до прав і свобод людини, пріоритет людини над державою, а також забезпечення свободи руху осіб, послуг, товарів та капіталів у рамках зони вільної торгівлі, свободи підприємництва взагалі. Сприятим цьому може створення нових концепцій розвитку української держави як європейської, соціальної та правової; популяризація та роз'яснення переваг європейського вибору України серед населення та на міжнародній арені засобами правової агітації та пропаганди; активізація міжнародного співробітництва між науковцями України та країн—членів ЄС та інші заходи правовиховного та правоосвітнього характеру. Все це обумовлює перспективність подальшого дослідження даної тематики.

ПРИМІТКИ

1. Толстенко В. Правова ідеологія в процесі формування правової культури: проблеми теорії і практики [Електронний ресурс] / В. Толстенко. — Режим доступу : <http://www.informapressa.com/article-604.html>.

2. Калюжний Р. А. Правова ідеологія як фундаментальний чинник становлення в Україні правової держави та громадянського суспільства / Р. А. Калюжний // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. Юридичні науки. — 2012. — № 1 (частина I). — С. 109—113.

3. Недюха М. Правова ідеологія: основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття / М. Недюха // Публічне право. — 2012. — № 3 (7). — С. 299—306.

4. Недюха М. Світоглядно-теоретичні засади правової ідеології [Електронний ресурс] / М. Недюха // Віче. — 2009. — № 21. — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/1724/>.

5. Ситник О. М. Правова ідеологія як складник механізму державно-правового регулювання / О. М. Ситник // Держава і право. — 2012. — Вип. 56. — С. 9—14.

6. Кудряченко А. Ідея правової держави в контексті європейської інтеграції України [Електронний ресурс] / А. Кудряченко // Віче. — 2010. — № 16. — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2149/>.

7. Там само.

8. Кудряченко А. Європейський вибір України: досягнення, виклики та перспективи [Електронний ресурс] / А. Кудряченко // Віче. — 2009. — № 16. — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/1589/>.

9. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (анотація основних розділів Угоди) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України. — Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>.

10. Там само.

11. Там само.

12. Там само.

Войтанович Александр. Трансформация правовой идеологии в Украине в контексте подписания Договора об ассоциации между Украиной и ЕС.

Исследуется трансформация правовой идеологии в Украине в контексте подписания Договора об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом. На основе анализа текста самого Договора, национального законодательства и научных взглядов на место и роль Украины в Европейском Сообществе формулируется вывод об окончательном геополитическом выборе Украины и утверждении ее как европейского, социального и правового государства с рыночной экономикой. Определяются направления трансформации национальной правовой идеологии с целью гармонизации с правовыми идеологиями стран—членов Европейского Союза, а также имплементации элементов европейской правовой культуры в национальное правовое пространство.

Ключевые слова: правовая идеология, правовая культура, трансформация, гармонизация, адаптация, соглашение, ассоциация, имплементация, европейские ценности.

Voytanovich Alexandr. The legal ideology transformation in the context of signing the Ukraine-European Union Fssociation Agreement.

We study the transformation of legal ideology in Ukraine in the context of the signing of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. Based on the analysis of the text of the Treaty, national legislation and scientific views on the place and role of Ukraine in the European Union to draw conclusions on the final geopolitical choice of Ukraine and its approval as a European, social and legal state with a market economy. Determined by the direction of the transformation of the national legal ideology in order to harmonize the legal ideologies of member countries of the European Union, as well as the implementation of elements of European legal culture in the national legal space.

Key words: legal ideology, legal culture, transformation, harmonization, adaptation, agreement, association, implementation, European values.